

In bisjpalen verbeelden de Asmat uit West-Papoea hun overleden dorpsgenoten. Het Tropenmuseum toont maar liefst 58 van deze voorouderpalen uit de jaren vijftig.

door Fenneken Veldkamp

Het heeft iets geheimzinnigs, als je van buitenaf naar het lichte doek kijkt dat als een muskietennet om de tentoonstelling hangt. De schimmen van zijdelings verlichte boomstammen of palen zijn al zichtbaar, maar wat het precies zijn? Daarvoor moet je eerst het pad op naar het verhoogde podium waar de tentoonstelling is ingericht. Eenmaal voorbij het doek openbaren de houten palen zich als een mythisch woud. Menselijke figuren zijn erin afgebeeld, vaak bovenop elkaar staand, soms tegenover elkaar, maar ook kikkers, krokodillen en bidsprinkhanen. Sommige palen zijn zo hoog dat ze de nok van de tentoonstellingshal raken. Bovenaan elke paal steekt een 'vlag' uit, waar weer figuren in zijn uitgesneden.

Je zou het een kerkhof kunnen noemen, want de bisjpalen stellen de overleden familieleden van de inwoners van een dorp voor. Maar op bezoek bij de Asmat, in het zuidwesten van de Indonesische provincie Papoea (de voormalige Nederlandse kolonie Nieuw-Guinea), zul je nooit zo'n verzameling aantreffen. Op de dag van het bisjfeest, ter afscheid van de geesten van de overledenen, worden de palen om drie uur 's middags opgetrokken en twee uur later weer weggehaald. Daarna worden ze nog een tijdje bewaard in het mannenhuis, en tenslotte vergaan ze in het mangrovemoeras waar ze ooit als boom uit kwamen.

levenskracht

Het is aan de verzameldrang van de volkenkundige musea in Nederland te danken dat zich hier de grootste collectie historische bisjpalen ter wereld bevindt. Toen de koloniale overheid het rituele koppensnellen in Nieuw-Guinea ver-

BISJPALEN

een mytisch woud

ZE GELOVEN NIET IN EEN NATUURLIJKE DOOD.

hood, ontstond de angst dat ook de bispalen, die hiermee verband houden, zouden verdwijnen. De musea van Amsterdam, Leiden en Rotterdam gaven opdracht, allereerst aan handelaar/verzamelaar Karel Groenevelt (1899-1973), om in het Asmatgebied bispalen en andere etnografica te kopen. Dat verliep moeizaam, niet alleen vanwege de taalbarrière, maar ook omdat de bevolking schuw was. De verschillende Asmatgemeenschappen leefden door moerassen en ondoordringbare natuur gescheiden van elkaar en stonden vijandig tegenover 'de ander'. Maar dankzij pater Zegwaard, de eerste missionaris én westerling die in 1953 een tijd tussen de Papoea's leefde, verliepen de contacten tussen de Asmat en verzamelaar Groenevelt steeds soepeler.

Twee palen op de tentoonstelling zijn afkomstig van Michael Rockefeller, zoon van de oud-gouverneur van New York. De jonge Rockefeller verdween in 1961 spoorloos in het Asmatgebied. Hij belandde met zijn boot in noodweer, waarna hij de kust al zwemmend probeerde te bereiken – tevergeefs. Zijn expeditiegenoten overleefden de tocht wel en brachten de verzamelde objecten naar het Metropolitan Museum in New York.

Eén bispaal is afkomstig uit particulier bezit. Hij is van bioloog Tijs Goldschmidt, die grote belangstelling heeft voor de Asmat en de oude pater Zegwaard nog heeft geïnterviewd toen die terug was in Nederland. Dat interview is te zien op een van de vele filmschermen aan de buitenkant van het podium. Daar wordt ook een documentaire van Jan Dietvorst en Roy

Villevoye vertoond, die verschillende keren in het gebied zijn geweest en afgelopen september met inwoners van het dorp Syuru spraken over het bisjfeest dat zij in 2002 vierden. Aan de hand van al deze films wordt inzichtelijk wat het bisjfeest precies inhoudt, wat het verband was met het koppensnellen en hoe de palen gemaakt worden.

De Asmat geloven niet in een natuurlijke dood. Als iemand overlijdt, zijn kwade krachten de doodsoorzaak. De geesten van de doden laten de levenden niet met rust totdat hun dood gewroken is. Vroeger trokken de mannen naar een vijandig dorp om daar koppen te snellen; bij evenveel mensen werd de kop afgehakt als er in het eigen dorp mensen waren overleden. Zo werd de dood van de familieleden gewroken en verwierven de mannen de nodige levenskracht, die immers in het eigen dorp was afgenomen. Levenskracht zit vooral in uitsteeksels, zoals het hoofd, en kon je verkrijgen door het eten van de hersenen. De Asmat stonden bij een buurvolk, de Kamoro, dan ook lang bekend als 'wémana-wé', menseneters. Om de geesten van de overleden familieleden gunstig te stemmen werd met een groot feest, het bisjfeest, een laatste keer afscheid van ze genomen voordat ze konden vertrekken naar Safan, het geestenrijk aan de overkant van de zee. De bispalen ('bisj' komt van 'bmi', geest) zouden ooit boten zijn geweest waarmee de overledenen naar het geestenrijk werden vervoerd. Soms kun je inderdaad een prauw terugzien in een bispaal. Het koppensnellen is in de jaren zestig overal gestopt, maar het bisjfeest vindt

nog altijd plaats en er worden ook nog steeds bispalen gemaakt, deels voor feesten, deels voor commerciële doeleinden. Bij menig bankgebouw in Indonesië pronkt een exemplaar naast de voordeur. Ook voor het feest bij de inhuldiging van een nieuw mannenhuis, waar de vrijgezelle mannen wonen, worden bispalen gemaakt, zij het kleinere.

bidsprinkhaan

De palen worden gemaakt van wilde nootmuskaatbomen uit het mangrovebos. Die ruiken lekker en er vloeit op bloed lijkend sap uit bij de eerste slag met de bijl. De mannen vellen de beste boom, halen de bast eraf en verwijderen alle plankwortels op één na, dat wordt de vlag. Op de oevers van het dorp wachten de vrouwen, gekleed als strijders, de komst van de mannen af. Een schijngevecht volgt. Het is een spel, maar er kunnen echte verwondingen mee gepaard gaan. Daarna beginnen de mannen de eerste vormen uit de stam te hakken. De plankwortel, de tsjémen (letterlijk uitsteeksel of penis), komt bovenop te staan. De tsjémen bevat, net als het hoofd, levenskracht. Vrouwen en kinderen mogen vanaf nu niets zien van het proces, anders worden ze door de voorouders met ziekte gestraft.

Gedurende zes weken werken de houtsnijders aan een beeld. Die periode komt overeen met de tijd waarin de eitjes van boktorren zich ontwikkelen tot proteïnerijke sagolarven, die weer als delicatessen worden gegeten bij het feest. Met kalk worden de palen wit gemaakt, belangrijke details zoals ogen worden met rode oker benadrukt. De vlag wordt opengewerkt met een patroon van kleine en grote gaten, vogels en menselijke figuren.

"Een houtwerker is vrij om motieven te kiezen", vertelt Pauline van der Zee van de Universiteit Gent, die de bijbehorende catalogus schreef. "Maar veel symbolen keren terug. Het motief van de koeskoes, de koningskakatoe, die rode ogen krijgt als hij kwaad is, is heel belangrijk omdat de mannen zich daarmee identificeren." Andere motieven zijn de navel (een ruitje of cirkeltje), die staat voor de verbinding met de moeder, en de bipane, het neusornament dat Papoea's vroeger droegen, dat voor de mens staat. "De insnijdingen in het hout kunnen spieren verbeelden, en dus kracht. Voor de weergave van de overledenen moeten de houtsnijders overleggen met directe familieleden. Verder mag niemand weten wie er in de palen verbeeld worden. Pas op

de feestdag, als de werkers de paal buiten voor het mannenhuis zetten, wordt aan allen duidelijk van wie de verbeelde geesten zijn."

Op een bispaal die Groenevelt in 1956 meenam (11,72 meter hoog) is in het onderste deel een bidsprinkhaan uitgehakt die zich aan de paal vastklampt. Bidsprinkhanen zouden kannibalisme en levenskracht symboliseren. Daarop volgt een uitgesneden bootje, daar weer boven staan vier menselijke figuren op elkaar. Bovenop staat altijd een man, waar de tsjémen ter hoogte van het geslacht uitsteekt, onderaan meestal een vrouw, die de verbinding met de aarde symboliseert. "De houtwerkers maken geen gelijkende weergave van de overledenen", legt Van der Zee uit. "Mensen exact weergeven is iets typisch westers. Als een overledene goed kon jagen, zie je dat jagen wel terug in de beeltenis, bijvoorbeeld in de vorm van een krokodil. En je hoort het in de gezangen van de dorpelingen als de palen onthuld worden. Er is ook niet zoiets als een figuur die 'mooier' is, noch zijn ouderdom of zeldzaamheid belangrijke begrippen. Ook dat zijn westerse waarden." Toch ontcom je er niet aan met een westerse blik naar de beelden te kijken. Sommige aspecten van de beelden vinden we eigenlijk heel 'mooi', bijvoorbeeld de tsjémen die op opengevoerd kant lijkt, terwijl de menselijke figuur die met een schedel in zijn handen staat, juist bevredemd werkt.

Maar interessanter is de vraag wat de Asmat zelf van deze tentoonstelling zouden vinden. Tijdens een lezing in het kader van de expositie vertelde bioloog Tijs Goldschmidt over het bezoek van twee leden van de Asmat aan Nederland, een paar jaar geleden. In het Wereldmuseum kregen ze een aantal oude bispalen in het depot te zien. Terwijl de conservator de palen voorzichtig met witte handschoentjes wilde aanpakken, begonnen de Asmat de palen te knuffelen en pakten ze ze enthousiast vast. Ze begroetten de bispalen als oude bekenden. Ze zagen hun overleden verwanten terug.

Fenneken Veldkamp is freelance journalist en eindredacteur

'Bispalen. Een woud van magische beelden', 3 november t/m 13 april, Tropenmuseum, Linnaeusstraat 2, Amsterdam; ma t/m zo 10-17; MK gratis; catalogus € 19,95; www.tropenmuseum.nl

Bispalen met projectie van de film van Jan Dietvorst en Roy Villevoye

Bispaal, h. 600 cm, Amsterdam, Tropenmuseum
Bezoekers in de tentoonstelling
Buitenkant tentoonstellingsruimte met video's